

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
The Non-professional Photographs of the Iran-Iraq War as Text
Case Study: Photographs of "Valfajr Moghadamati", Komeil Channel
درهیمین شماره مجله به چاپ رسیده است.

عکس‌های غیر حرفه‌ای جنگ ایران و عراق به مثابه متن نمونه مورد مطالعه: عکس‌های والفجر مقدماتی، کانال کمیل

شهریار خونساری*^۱، ناصر براتی^۲، شهره جوادی^۳

۱. پژوهشگر دکتری، پژوهشکده نظر، تهران، ایران.
۲. گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.
۳. استادیار گروه مطالعات عالی هنر، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۸/۱۳ تاریخ اصلاح: ۹۸/۰۴/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۴/۱۷ تاریخ انتشار: ۹۹/۰۱/۰۱

چکیده

بیان مسئله: در عکس ظرفیت‌های ناشناخته‌ای وجود دارد که از حیث واقعیت به مراتب به آنچه رخ داده نزدیک‌تر از روایت‌های ادبی و تاریخی است. چنانچه دانش فضایی عکس و تفسیر آن‌ها در تمدن انسانی ارتقا یابد، می‌تواند از عکس تاحدودی به حقایق نهفته در آن دست یافت. جنگ ایران و عراق یکی از حوادث مهم جامعه ایران است که تعداد بی‌شمار عکس‌های غیر حرفه‌ای آن می‌تواند به خوانش وقایع و رخداد‌های جنگ کمک کنند.

هدف پژوهش: جنگ ایران و عراق یکی از حوادث مهم جامعه ایران است که تعداد بی‌شمار عکس‌های غیر حرفه‌ای آن می‌تواند به خوانش عینی آنچه رخ داده کمک کنند چراکه اصولاً حوزه علم و در این پژوهش علم تاریخ با امر عینی سروکار دارد. چرایی کاربرد گسترده عکس در بسط دانش تاریخی نیز در همین امر خلاصه می‌شود که سندیت آن از امر رخ داده در گذشته، «عینی» است و نه انگاره‌ای ذهنی. به طور کلی این مقاله در نظر دارد با بررسی نقش و جایگاه عکاسی غیر حرفه‌ای در جنگ ایران و عراق، روایتگری و قابل استناد بودن عکس‌های برجای مانده از این وقایع را در تدوین تاریخ مورد ارزیابی قرار دهد. چرخشی که بعد از جنگ، مکان عملیات والفجر مقدماتی را به سرزمینی مقدس تبدیل کرد؛ تقدسی که در شکل‌گیری و اثبات واقعیت آن عکس‌های غیر حرفه‌ای بیش از هر تکنولوژی نوین دیگری نقش داشت.

روش پژوهش: این مقاله با روش تحلیل گفتمان انتقادی با رویکرد فرکلاف (به طور خاص) که اصطلاح گفتمان را به نظام‌های نشانه‌ای همچون متن و تصویر محدود می‌کند انجام شده است و با کمک گرفتن از عکس به مثابه متن، روایتی ویژه و اختصاصی از والفجر مقدماتی ارائه می‌دهد.

نتیجه‌گیری: در مجموعه عکس‌های مورد مطالعه، «دیگری» یا دشمن بعثی، حضور پررنگی ندارد. در این عکس‌ها نگرشی از دوستی و روابط اجتماعی وجود دارد که ذات آن با گفتمان دشمن‌ستیزی که در جوامع در حال جنگ گفتمان غالب بوده، متفاوت است. نیازی به گفتمان دشمن‌ستیزی احساس نمی‌شود و گفتمان مکان مقدس (کربلا- فکه) و رفتارهای عاشورایی، این واقعه آئینی را به رویدادی تبدیل کرده که روایتی متفاوت از روایت دولت به وجود آورده است.

واژگان کلیدی: عکس‌های غیر حرفه‌ای جنگ ایران و عراق، والفجر مقدماتی، کانال کمیل.

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۵۱۴۳۷۹۷، khonsari2000@gmail.com

مقدمه

مختلفی در علوم گوناگون و هنر دارد و بسیاری از این تعاریف بر پایه آرای فوکو شکل گرفته است. ابتدا گفتمان در مطالعات زبانی کاربرد داشت و پس از آن تصاویر به عنوان یک عنصر از زندگی اجتماعی به عناصر اجتماعی دیگر گسترش یافته و در مطالعه گفتمان‌ها مورد توجه قرار گرفتند. تحلیل گفتمان انتقادی شیوه‌های مختلفی را شامل می‌شود که در این مقاله شیوه «فیر کلاف» انتخاب شد. دلیل انتخاب شیوه فیر کلاف نظام‌مندی این شیوه است که می‌توان امید بیشتری در به‌دست‌آوردن پاسخ مناسب برای سؤالات تحقیق داشت. در تحلیل گفتمان انتقادی به شیوه فیر کلاف، پژوهش‌گر بایستی تحقیق خود را به سه بخش تقسیم نماید: بخش نخست بر «متن» تمرکز می‌کند که طبق آنچه در سطور بالا نگاه شده شد، «متن» مورد مطالعه می‌تواند تصویر باشد. مطالعه تصویر شامل مطالعه فرم (کادربندی، انسجام تصاویر و ...) و معانی پنهان و آشکار تصویر است و فرم و معنا در تصاویر بر یکدیگر تأثیر می‌گذارد (Rogers, 2011). نحوه ارائه متن می‌تواند کارکردی حساب‌شده داشته باشد که دیدگاه‌های خاص تولیدکنندگان و کاربران متن را به نمایش می‌گذارد. تأثیر متقابل کارکرد میان تولیدکننده و مصرف‌کننده اثر است. به این معنا که یک عکس شخصی با عکسی که برای یک رسانه تهیه شده باشد، معنای متفاوتی می‌تواند داشته باشد. بخش دوم تحقیق به شناسایی گفتمان‌ها می‌پردازد. برای یافتن گفتمان‌ها بایستی به دنبال شباهت‌هایی باشیم که به‌طور مکرر در متن (تصویر) تکرار می‌شوند، تغییرات متن در زمان خلق شدن و زمان به کارگیری متن نیز می‌تواند به کار آید. بخش سوم تحقیق، اجتماع و فعالیت‌های اجتماعی جامعه را مورد مطالعه قرار می‌دهد (میلز، ۱۳۸۸، ۱۲).

در بررسی اجتماع، باورها، سنت و پیشینه اجتماعی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این سه بخش می‌تواند تقدم و تأخر متفاوتی داشته باشد که در این مقاله نیز تقدم با رویکرد اجتماعی است. پس از آن بخش عکس به مثابه متن نگاه شده است و در پایان گفتمان‌های موجود بررسی شد. با توجه به مطالب ذکر شده در زمینه در نظر گرفتن عکس به مثابه متن، تحلیل گفتمان‌های صورت گرفته در زمینه متن برای تحلیل تصاویر نیز می‌تواند کاربرد داشته باشد، به ویژه روش تحلیل گفتمان انتقادی با توجه به ویژگی‌های منحصربه‌فردی که دارد، به منظور تحلیل تصاویر مناسب‌تر می‌نماید (خونساری، ۱۳۹۸). در تصویر ۱ رویکردهای اصلی تحلیل گفتمان به صورت خلاصه ارائه شده است.

ادبیات موضوع

• تحلیل اجتماعی از روایت‌های جنگ

در جنگ‌ها دو روایت اصلی وجود دارد. روایت اول، روایت رسمی است که در آن نگاهی ریاضی‌وار به جنگ حکم‌فرماست و روایت دوم، روایت مردمی و اجتماعی از جنگ است که در بعضی مواقع با روایت رسمی هماهنگ نیست. در برخی موارد معنای پیروزی و شکست برای مردم نسبت به نگاه رسمی متفاوت است. در

اگرچه در گذشته بیشتر بر روی حافظه تاریخی افراد برای ثبت رویدادها و حوادث تمرکز می‌شد، اما امروزه با ظهور هنرهایی همچون هنر عکاسی که به واسطه کارآمدی بالا در ثبت دقیق حوادث و رویدادها از قابلیت و پتانسیل مناسبی برخوردار است، به عنوان یکی از منابع اصلی در تاریخ‌نگاری‌ها مدنظر قرار می‌گیرد. عکس به دلیل کارکرد مؤثرش در ثبت بی‌واسطه رویدادها و حوادث گوناگون، می‌تواند منبع سرشار و قابل اعتنایی در حوزه حافظه (Langford, 2007, 231) باشد. اطلاعات استخراج‌شده از عکس‌ها به دلیل گویایی بالا، گاه به عنوان منبع اصلی روایت یک رویداد تاریخی، گاه به عنوان ارائه‌دهنده سرنخ‌های ارزشمند برای یک جستجوی تاریخی و مواقعی نیز به صورت یک تأییدکننده بر برخی شواهد به دست‌آمده، از اهمیت بالایی در این رابطه برخوردار است. در ادامه با روش تحلیل گفتمان انتقادی و کمک گرفتن از عکس به مثابه متن، روایتی مردمی از والفجر مقدماتی ارائه خواهد داد.

پیشینه پژوهش

درباره پیشینه پژوهش مرتبط با موضوع این پژوهش، می‌توان به «تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات» از آقاگل‌زاده (۱۳۸۶) اشاره کرد؛ در این مقاله نویسنده در تلاش است الگوهای تحلیل زبان‌شناسان انتقادی را برای تحلیل، تفسیر و نقد متون ادبی تبیین کند و این مطلب را نشان دهد که در نگاه تحلیل‌گران گفتمان انتقادی، ادبیات به مثابه زبان و گفتمان است.

پهلوان‌نژاد و ناصری مشهدی (۱۳۸۷) در «تحلیل متن نامه‌ای از تاریخ بیهقی با رویکرد معنی‌شناختی کاربردی، نامه سران تگین آباد»، به تحلیل زبان‌شناختی یکی از داستان‌های تاریخ بیهقی پرداخته‌اند و آن را از دیدگاه معنی‌شناسی کاربردی مورد بررسی قرار داده‌اند. لازم به ذکر است که با توجه به بررسی صورت گرفته در پژوهش‌های گوناگون تاکنون پژوهشی در زمینه رویکرد گفتمان انتقادی در عکاسی مطرح نشده است و از این منظر پژوهش پیش رو، نوین و خلاق است.

روش انجام پژوهش

• تحلیل محتوای عکس‌های غیرحرفه‌ای به روش تحلیل گفتمان انتقادی

تحلیل گفتمان انتقادی به عنوان روش اصلی به منظور بررسی عکس‌های غیرحرفه‌ای جنگ ایران و عراق نقش اصلی در تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها را بازی می‌کند. در این روش عکس مانند یک متن تلقی می‌شود و پژوهش‌گر سعی در رمزگشایی متون و یافتن گفتمان‌های مشترک دارد. تحلیل گفتمان انتقادی می‌تواند به آشکارسازی افکار، باورها و اعتقادات خالقین اثر و یا کسانی که عکس‌ها را بازتولید می‌کنند، کمک کند و همچنین لایه‌های پنهان گفتمان قدرت و مقاومت را به نمایش می‌گذارد. گفتمان، معانی

تصویر ۱. رویکردهای اصلی تحلیل گفتمان و ویژگی‌های تحلیل گفتمان انتقادی. مأخذ: خونساری، ۱۳۹۸.

مورد فکه نگاه رسمی، عملیات والفجر مقدماتی را شکستی بزرگ به حساب آورد تا جایی که نام‌گذاری این عملیات پس از شکست، به عنوان «مقدماتی» تأییدکننده این موضوع است. این در حالی است که در روایت مردمی، عملیات والفجر مقدماتی یک پیروزی است و تجلی هویت مسلمان شیعه در تاریخ معاصر است. کانال کمیل به سبب شهادت مظلومانه بسیاری از رزمندگان، ظهر عاشورا پذیرای عده زیادی از مردم شهرهای دور و نزدیک برای برگزاری مراسم ظهر عاشورا است. موقعیت افراد محاصره شده در کانال، سختی‌ها و مقاومت‌های روایت‌شده از رزمندگان باقی مانده گردان‌های «کمیل» و «حنظله» باعث شده که مردم رزمندگان این کانال را شبیه به سپاهیان امام حسین (ع) در روز عاشورا بدانند (گروه فرهنگی شهید ابراهیم هادی، ۱۳۹۱، ۱). در واقع وقتی رزمندگان در میان دو تپه منطقه عملیاتی فکه محاصره شدند بعد از سه روز مقاومت با لب تشنه قتل عام شدند، بنابراین این منطقه به «قتلگاه عاشورا» معروف شده است. حتی بعد از سقوط فکه و وقتی پاسگاه‌های منطقه سقوط کردند، نیروهای مستقر هنگام عقب‌نشینی راه را گم کرده و به دلیل تشنگی به شهادت رسیدند (ربیعی و تمنایی، ۱۳۹۲، ۱۰).

• عکس جنگ به مثابه متن

علیرضا کمری می‌گوید: «سرشت زبان فارسی ادبی است ... وقتی کسی می‌گوید (داستان آن مرد...)، از سطح آهنگ کلام تا خود کلمه‌ها و جمله‌ها و عبارات کاملاً ادبی یا تصویرسازی ادبی هستند- بی‌آنکه شخص آن را اراده کرده باشد» (کمری،

۱۳۹۷، ۳۱۶). اگر عکس غیرحرفه‌ای را به مانند یک متن در نظر بگیریم، این شاعرانگی به چشم می‌خورد. عکس‌های جنگ را می‌توان با توجه به نوع بروز و نحوه پیدایش به دو گروه «عکس‌های حرفه‌ای» و «عکس‌های غیرحرفه‌ای» تقسیم کرد. «عکس‌های غیرحرفه‌ای» شامل عکس‌هایی است که در جریان نبرد، رزمندگان و افراد غیرنظامی درگیر جنگ برای خود و نمایش به گروه کوچکی از مخاطبان همچون خانواده و دوستان تهیه کرده‌اند. این عکس‌ها اسنادی محسوب می‌شود که مستقیم و بی‌واسطه، اطلاعاتی درباره جنگ و حال و هوای آن در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. در بعضی از این عکس‌ها دست‌نوشته‌هایی بر پشت و یا روی عکس مشاهده می‌شود. بیشتر عکس‌ها ارتباط مستقیمی با درگیری و نبرد ندارد و به جوانب پیرامون پدیده جنگ، قبل و یا بعد از درگیری‌ها می‌پردازد. این عکس‌ها از بار عاطفی بالایی برای رزمندگان حاضر در عکس برخوردار هستند و به دور از حاشیه و هیاهو خاطرات آن روزها را به ثبت رسانده است. «عکس‌های حرفه‌ای» جنگ به خاطر خبررسانی و تبلیغات توسط عکاسان حرفه‌ای تهیه شده است. در مجموعه عکس‌های حرفه‌ای بسیاری از زوایای جنگ مغفول می‌ماند؛ زیرا مراد از تهیه بسیاری از عکس‌ها تبلیغ، نمایش قدرت و پیروزی‌های رزمندگان ایرانی است و عکس‌ها حسی سلحشورانه و قهرمانانه دارند. برای بررسی خصوصیات یک عکس به مثابه متن اولین قدم، تقسیم‌بندی اطلاعات آن به چند زیرگروه است (میلز، ۱۳۸۸، ۱۲).

• تصاویر عملیات مورد مطالعه: والفجر مقدماتی

در این بخش به بررسی تصاویر به دست آمده از عملیات والفجر مقدماتی با تأکید بر روش تحلیل گفتمان انتقادی پرداخته می‌شود. علت انتخاب این عملیات به عنوان نمونه مورد مطالعه، شباهت این عملیات با واقعه عاشورا است زیرا وقتی رزمندگان در میان دو تپه منطقه عملیاتی فکه محاصره شدند بعد از سه روز مقاومت با لب تشنه قتل عام شدند، بنابراین این منطقه به قتلگاه معروف شده است. حتی بعد از سقوط فکه و وقتی پاسگاه‌های منطقه سقوط کردند، نیروهای مستقر هنگام عقب نشینی راه را گم کرده و به دلیل تشنگی به شهادت رسیدند. عملیات والفجر مقدماتی با هدف تصرف پل «قصیره» و تصرف شهر استراتژیک «العماره» عراق در روز ۱۷ بهمن سال ۱۳۶۱ در منطقه عملیاتی فکه در ساعت ۳۰: ۲۱ آغاز شد. در این عملیات ۴۸ گردان از سپاه و ۱۶ گردان از ارتش شرکت داشتند. کانال‌های عمیق، میدان‌های مین متعدد و پوشش رملی فکه جنوبی باعث شد که علی‌رغم شکسته شدن خط اول دفاعی دشمن، بیشتر گردان‌های ایرانی نتوانند به یکدیگر بپیوندند. در نهایت چند گردانی که در عمق فکه سنگر گرفته بودند در محاصره نیروهای عراقی گرفتار شدند و نتوانستند به عقب بازگردند (گروه فرهنگی شهید ابراهیم هادی، ۱۳۹۱، ۱۳۳). حدود دو سال بعد از اجرای قطعنامه ۵۹۸، چند نفر از مسئولان اطلاعات عملیات «الفجر مقدماتی» که به منطقه عملیات شناخت کامل داشتند عنوان کردند که «پیکر شهدای این عملیات در فکه شمالی جامانده است و به عقب بازگردانده نشده است». در این میان دو نفر از افراد مطلع «جعفر ربیعی» فرمانده گردان تخریب لشکر ۲۷ و «شهید محمودوند» تخریب‌چی گردان حنظله از جمله افرادی بودند که با راهنمایی آن‌ها محل شهادت ۱۲۰ شهید گردان‌های حنظله و کمیل شناسایی شد. نقطه‌ای که ۱۲۰ شهید «الفجر مقدماتی» شناسایی شدند، گودال بزرگی بود که بعد از محاصره دشمن، مجروحان و پیکر شهدا به این نقطه منتقل شده بودند تا در صورت شکسته شدن خط، به عقب بازگردانده شوند. هم‌چنین این گودال جان‌پناه رزمندگانی از تیررس دشمن بود که بعد از محاصره، عراقی‌ها شهدای داخل قتلگاه را در همان مکان نگه داشته، به برخی از مجروحان تیر خلاص زده و باقی را با خودشان به اسارت برند. عکس‌های غیرحرفه‌ای جنگ ایران و عراق را می‌توان با توجه به برخی ویژگی‌ها به چند گروه طبقه‌بندی کرد (تصویر ۲).

– زمان: جنگ ایران و عراق بلافاصله بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و تغییرات گسترده‌ای که به واسطه گرایش‌های مذهبی و اعتقادی طیف گسترده‌ای از مردم ایران شکل گرفته بود، آغاز شد و این همان بخش با اهمیت جنگ هشت ساله ایران و عراق بود. با آغاز شدن جنگ، طیف‌های مردمی بعد از به پیروزی رساندن انقلاب مذهبی خود، با همان روحیه و اعتقاداتی که در آن‌ها شکل گرفته بود و با همان عزم راسخ خود، وارد میدان‌های جهاد شدند تا از کشور خویش در برابر تجاوز دشمن دفاع نمایند.

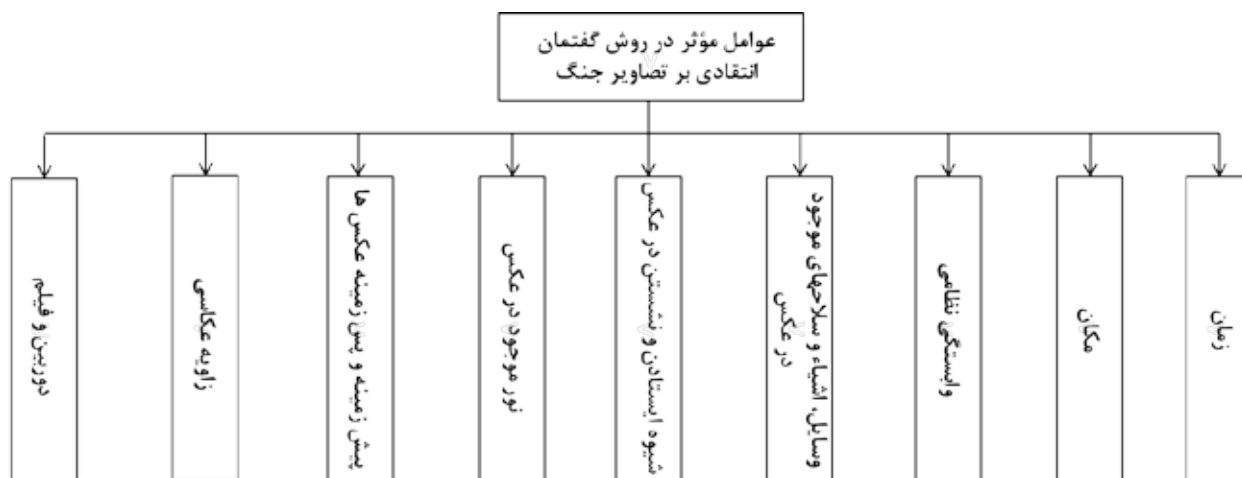
دیدگاه‌ها و اعتقادات مذهبی شدید مردم در این دوره طبیعتاً بر جنگ و دیدگاه و طرز تلقی مردم از جنگ نیز تأثیرگذار بوده است. اعتقادات مذهبی و گرایش‌های شدید مردم ایران به آن‌ها، موجب شکل‌گیری ارزش‌هایی برای مردم شده بود؛ ارزش‌هایی که دین اسلام برای همگان عرضه می‌داشت و در کتاب آسمانی مسلمانان تبیین شده بودند. مواردی مانند ایثار، شهادت، از خودگذشتن، آخرت‌گرایی و اعتقاد داشتن به پیروزی در هر صورت حتی در صورت شهادت، ارزش‌هایی بود که مصداق‌های آن را می‌شد در اعتقادات مردم نسبت به جنگ نیز دید (خامسی، ۱۳۹۰). در واقع می‌توان بیان کرد با توجه به اینکه شروع جنگ ایران و عراق تنها چند سال پس از پیروزی انقلاب شروع شد، لذا جوانان از راه طی مراحل تحصیلی به این حد از باور نرسیده‌اند و گرایش‌های آن‌ها اغلب شهودی و شخصی است (تصویر ۳ و جدول ۱).

– مکان: مکان عکاسی می‌تواند درک دقیق‌تری از افراد حاضر در عکس به مخاطب بدهد. عکس‌هایی که قبل از عملیات تصویر شده، قسمت مهمی از اطلاعات در مورد شیوه و منش رزمندگان در زندگی روزمره را در خود جای داده که از سادگی خاصی برخوردار است و نشانه‌ای از پشت‌نمودن به تعلقات دنیوی و حتی بی‌اعتنایی به شهرت یا هرگونه انتظاری برای کسب امتیاز و جایزه و ... است. عکس‌های جنگ به واسطه مرزهای طولانی با عراق، از تنوع جغرافیایی گسترده‌ای برخوردار است. می‌توان گفت نحوه رویارویی با دشمن نیز در مناطق مختلف تفاوت‌های چشمگیری دارد که در عکس‌ها نیز تأثیر بسزایی گذاشته است (تصویر ۴ و جدول ۲).

– وابستگی نظامی: تقسیم‌بندی سازمان‌های نظامی می‌تواند از دو گروه اصلی ارتش و سپاه آغاز شود. این تقسیم‌بندی در خود مجموعه‌های سپاه و ارتش نیز وجود دارد. به این معنا که عکس‌های گروهان‌های تخریب سپاه با عکس‌های عکاسان رزمنده وابسته به بهداری سپاه متفاوت است. همین مسئله باعث تنوع نگاه در عکس‌ها می‌شود (تصویر ۵ و جدول ۳).

– وسایل و اشیای موجود در عکس: ساده‌زیستی فصل مشترک تمام عکس‌های رزمندگان محسوب می‌شود. در عکس دسته‌جمعی، همین سادگی قابل‌رؤیت است. شاید هم سادگی به دلیل نگاه بی‌پیرایه و شخصیت ساده‌زیست ایشان باشد و لباس نظامی تنها به عنوان نمادی از جنگ وجود دارد (تصویر ۶ و جدول ۴).

– شیوه ایستادن و نشستن: در تصاویر غیرحرفه‌ای به دست آمده از عملیات والفجر مقدماتی، شیوه ایستادن و نشستن در عکس دسته‌جمعی یادآور عکس‌های یادگاری مدرسه است. شاید دلیل آن میانگین سنی رزمندگان باشد که از درون کلاس‌های مدرسه به جبهه آمده‌اند و تحت تأثیر عکس‌های یادگاری مدرسه به همان شیوه عکس‌های یادگاری می‌گیرند (تصویر ۷ و جدول ۵).

تصویر ۲. عوامل مؤثر در روش گفتمان انتقادی بر تصاویر جنگ. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۳. تأکید بر ارزش‌ها و مفاهیم شهادت در عکاسی عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۱. تحلیل گفتمان انتقادی عامل زمان در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

عوامل تحلیل گفتمان انتقادی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی
زمان	وقوع جنگ ایران و عراق بلافاصله بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و آغاز تغییرات گسترده‌ای که به واسطه گرایش‌های مذهبی و اعتقادی طیف گسترده‌ای از مردم ایران شکل گرفته بود (مهدی‌زاده، ۱۳۹۵).	عکس‌های آغاز جنگ با عکس‌های پایان جنگ، به واسطه تغییرات اجتماعی و فرهنگی، تفاوت‌های آشکاری دارد و عامل زمان در این عکس‌ها کاملاً مشهود است. همانطور که از تصویر ۳ پیداست، عکاس با حافظه تصویری که از فیلم‌های سینمایی از انقلاب‌ها و جنگ‌ها داشته و تحت تأثیر ارزش‌های انقلاب و مفاهیمی همچون شهادت، عکس‌های خود را به ثبت رسانده است.
	حضور دیدگاه‌ها و اعتقادات مذهبی شدید مردم در این دوره طبیعتاً بر جنگ و دیدگاه و طرز تلقی مردم از جنگ نیز تأثیرگذار بوده است (دوستدار، ۱۳۸۸).	
	اعتقادات مذهبی و گرایش‌های شدید مردم ایران به آن‌ها، مواردی مانند ایثار، شهادت، از خود گذشتن، آخرت‌گرایی و اعتقاد داشتن به پیروزی در هر صورت حتی در صورت شهادت (همافر و همکاران، ۱۳۹۰).	

بعضی از عکس‌ها، رزمندگان تابلوی ورودی شهر را برای گرفتن عکس یادگاری برمی‌گزینند. مشخص است که گرفتن عکسی در کنار تابلوی ورودی شهر به جز مستندسازی و ثبت مدرکی دال بر حضور رزمنده در منطقه جنگی، نشانه‌ای از افتخار به بودن در شهری است که رزمندگان در آن حضور دارند و یا نام

نور موجود در عکس: در مجموعه تصاویر عملیات والفجر مقدماتی، رنگ نوری عکس‌هایی که در کوهستان عکاسی شده با عکس‌های دشت تفاوت دارد. عکس‌های کوهستان تنالیت‌های تیره دارد و عکس‌های دشت تنالیت‌های روشن (تصویر ۸ و جدول ۶).
پیش‌زمینه و پس‌زمینه عکس‌ها: در پس‌زمینه و پیش‌زمینه

تصویر ۴. محدوده جغرافیایی عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۲. تحلیل گفتمان انتقادی عامل مکان در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

عوامل تحلیل گفتمان انتقادی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی
مکان	تأکید بر انتخاب مکان عکس به منظور درک دقیق‌تر از سوژه‌های عکس برای مخاطب و معنابخشی به عکس (Salves-en, 2014) مکان کارکرد انسان‌ها را معنا می‌بخشد. مکان‌های متفاوت، قلمرو باورهای باطنی انسان‌ها را نمایش داده و بیننده می‌تواند به روابط افراد درون‌تصویر و بخشی از احساسات انسان‌های درون عکس پی ببرد (دوستدار، ۱۳۸۸).	با توجه به تصاویر ارایه‌شده، عکس‌های غیرحرقه‌ای رزمندگان در روستاهای منطقه کردستان که هر آن بیم آن را داشتند که عناصر ضدانقلاب به ایشان حمله‌ور شوند با عکس‌های منطقه جنگی جنوب که خط مقدم در آن مشخص است، کاملاً متفاوت است. تنوع جغرافیایی گسترده عکس‌های جنگ به واسطه مرزهای طولانی با عراق نحوه روبرویی با دشمن نیز در مناطق مختلف تفاوت‌های چشمگیری دارد که در عکس‌ها نیز تأثیر بسزایی گذاشته است. دیگر تقسیم‌بندی مکانی در جنگ دو موقعیت جبهه و پشت جبهه است. در پشت جبهه رزمندگان وقت آزاد و آرامش بیشتری برای گرفتن عکس‌های یادگاری داشتند. عکس‌هایی که قبل از عملیات تصویر شده، قسمت مهمی از اطلاعات در مورد شیوه و منش رزمندگان در زندگی روزمره رادر خود جای داده است که از سادگی خاصی برخوردار است.

تصویر ۵. تنوع در لباس‌های رزمندگان به واسطه وابستگی نظامی آن‌ها. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۳. تحلیل گفتمان انتقادی عامل وابستگی نظامی در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

عوامل تحلیل گفتمان انتقادی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی
وابستگی نظامی	عکس‌هایی که هر سازمان نظامی تهیه می‌کند، ساختار متفاوت خود را داراست. به عنوان مثال عکس‌های سربازهای وظیفه با عکس‌های رزمندگان بسیج متفاوت است (مهدی‌زاده، ۱۳۹۵).	تقسیم‌بندی سازمان‌های نظامی به دو گروه اصلی ارتش و سپاه وجود تقسیم‌بندی‌هایی در خود مجموعه‌های سپاه و ارتش (به این معنا که عکس‌های گروهان‌های تخریب سپاه با عکس‌های عکاسان رزمنده وابسته به بهداری سپاه متفاوت است) با توجه به تصاویر ۵، تنوع نگاه در عکس‌ها به واسطه وابستگی نظامی آن‌ها وجود دارد.

تصویر ۶. سادگی وسایل، البسه و به صورت کلی رزمندگان در عکس. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۴. تحلیل گفتمان انتقادی عامل وسایل، اشیاء و سلاح‌های موجود در عکس در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

عوامل تحلیل گفتمان انتقادی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی
وسایل، اشیاء و سلاح‌های موجود در عکس	وسایل و اشیای موجود در عکس می‌تواند خود روایت‌گر داستانی باشد و مخاطب را درگیر خاطرات و داستان زندگی رزمندگان نماید. در عملیات والفجر مقدماتی سربازان ایرانی که با تجهیزاتی ناچیز مجهز شده بودند و از پشتیبانی مناسبی هم برخوردار نبودند با پورش به خطوط مقدم دشمن سعی در نفوذ داشتند. خطوطی که پیاده‌نظام عراقی‌ها در شیارها سنگر گرفته بودند و از سنگرهای خود ایرانی‌ها را مورد هدف قرار می‌دادند. صدها سرباز نوجوان ایرانی کشته شدند و بسیاری پس از آنکه زخمی شدند به اسارت درآمدند (رشید، ۱۳۷۸). در آداب لباس پوشیدن افراد نظامی، قاعده خاص و منظمی حاکم بوده که پایبندی به آن از اهمیت زیادی برخوردار است (بازرسی گروه صنایع یا مهدی، ۱۳۸۸).	با توجه به تصاویر ۶، ساده‌زیستی فصل مشترک تمام عکس‌های رزمندگان محسوب می‌شود و لباس نظامی تنها به عنوان نمادی از جنگ وجود دارد. تجهیزات و سلاح‌های به کار گرفته شده توسط رزمندگان نیز از این سادگی تبعیت می‌کنند و لباس‌های نظامی نیز اگرچه رنگ و رورفته‌اند اما بیشتر لباس‌ها تمیز هستند. پاپوش‌ها در عکس، دمپایی، کتانی، کفش و پوتین است. همین تنوع شاید نمایانگر آن باشد که مخاطب با یک ارتش حرفه‌ای با قوانین خشن روبرو نیست.

است که این زاویه عکاسی در بیشتر عکس‌های غیر حرفه‌ای استفاده می‌شود. خصوصیت این زاویه دید، نگاه انسانی عکاس به سوژه عکاسی است. مخاطب عکس‌ها نیز از این زاویه دید حس می‌کند رزمندگان، انسان‌هایی معمولی همچون دیگر افراد جامعه هستند و مخاطب راحت‌تر می‌تواند با ایشان همزادپنداری نماید. -**اشکالات تکنیکی عکس‌ها:** بسیاری از عکس‌های غیر حرفه‌ای جنگ کیفیت چاپ پایینی دارد و رنگ‌ها طبیعی نیست. بعضی عکس‌ها محو هستند و همین مسئله باعث شده افراد، هویت متفاوتی نسبت به یکدیگر نداشته باشند و در عکس شبیه به یکدیگر شوند (تصویر ۱۰ و ۱۱ و جدول ۸).

قرارگاه، پادگان، گردان و یا گروهانی که در آن خدمت می‌کنند در زمینه و یا گوشه‌ای از عکس دیده می‌شود (تصویر ۹ و جدول ۷). -**دوربین و فیلم:** دوربین‌هایی که در جبهه‌ها بیشتر رزمندگان استفاده می‌کنند، دوربین‌های غیر حرفه‌ای ۱۱۰، ۱۲۶ و ۱۳۵ است. دوربین‌های نوع ۱۱۰ و ۱۲۶ به خاطر راحتی در استفاده نسبت به دیگر دوربین‌ها از محبوبیت بیشتری برخوردار بود. عکس‌ها در بیشتر اوقات رنگی است. تنها عکاسان غیر حرفه‌ای که رویکردی حرفه‌ای به عکاسی داشتند از فیلم‌های سیاه و سفید استفاده می‌کنند. -**زاویه عکاسی:** زاویه عکاسی بیشتر عکس‌ها هم‌سطح سوژه

تصویر ۷. شیوه ایستادن و نشستن رزمندگان. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۵. تحلیل گفتمان انتقادی عامل شیوه ایستادن و نشستن در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	عوامل تحلیل گفتمان انتقادی
<p>در تصویر ۷، رزمنده‌های اسلحه در دست ندارد. بعضی رزمندگان دست خود را بر شانه رزمنده‌های دیگر قرار داده‌اند که این حرکت نشانی از علاقه و انسی است که میان این دو حاکم است. بعضی رزمندگان در مقابل دوربین بسیار صمیمانه در کنار هم هستند و به یکدیگر تکیه داده‌اند. در این عکس، گروه‌های مختلف اجتماعی حضور دارند که به جبهه آمده‌اند. از حالت آن‌ها می‌توان حدس زد بیشتر آن‌ها از طبقه متوسط و پایین اجتماع هستند. شاید عکس‌ها نتواند بگوید آن‌ها به چه دلایلی به جبهه آمده‌اند، اما آن‌ها در کنار یکدیگر همچون برادر روزگار می‌گذرانند. لفظ برادر که در فیلم‌های سینمایی به طنز یا هجو به این رزمندگان اطلاق می‌شود در این عکس‌ها به معنای واقعی وجود دارد. نگاه بسیاری از آن‌ها از دوربین فرار می‌کند. شاید نمی‌خواهند چشمانشان، احساسات عمیقی که نسبت به دیگر برادرانشان دارند را لو بدهد. همین سربازانی که در مرحله آموزشی نظام وظیفه با یکدیگر ایاق شده‌اند و دوری از یکدیگر برای ایشان ناممکن می‌نماید. تنها تفاوت آن است که این رشته محبت بارها قوی‌تر از آن دوستی‌هاست. شاهدهی که نظر نویسنده را تأیید می‌کند همین عکس است. عکسی که حس و حال رزمندگان به یکدیگر را از طریق نگاه‌ها و حالات دست و تکیه‌دادن آن‌ها بر یکدیگر می‌توان دریافت.</p>	<p>براساس ماده ۷۶ آیین‌نامه انضباطی (بازرسی گروه صنایع یا مهدی، ۱۳۸۸)، شیوه ایستادن نظامی دربرگیرنده شرایط و حالت‌های خاصی است که موجب افزایش همبستگی و تحکیم مبانی انضباط می‌شود و رعایت آن از طرف اعضای نیروهای مسلح در همه شرایط ضروری است.</p>	<p>شیوه ایستادن و نشستن</p>

تصویر ۸. نور موجود در عکس. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۶. تحلیل گفتمان انتقادی عامل نور موجود در عکس در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

عوامل تحلیل گفتمان انتقادی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی
نور موجود در عکس	نور، اولین شرط برای عکاسی است. نور موجود به دو دسته طبیعی و مصنوعی (فلاش) طبقه‌بندی می‌شود. نور طبیعی از طریق سایه‌ها و جنس نور، زمان عکاسی را مشخص می‌کند؛ زیرا عکس‌هایی که در روز و نور موجود گرفته شده به نسبت زمان عکاسی از کیفیات متفاوت نور خورشید برخوردار است. موقعیت جغرافیایی نیز در تغییر کیفیت نور تأثیر دارد. نورپردازی یک مهارت اساسی در عکاسی است؛ از گرفتن عکس از یک رویداد گذرا که نور موجود را به کار گرفته تا تصویری تبلیغاتی که در آن از نورپردازی‌های خاص استفاده می‌شود. نور، ماهیت عکاسی است که بدون آن عکاسی وجود نخواهد داشت (چایلد و گیلر، ۱۳۸۶).	با توجه به تصاویر ۸، در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی، رنگ نوری عکس‌هایی که در کوهستان عکاسی شده با عکس‌های دشت تفاوت دارد. عکس‌هایی که با نور طبیعی عکاسی شده است حالتی واقع‌گرایانه و باورپذیر دارد. عکس‌های فضای داخلی و عکس‌های شب از فلاش بهره برده‌اند که کنتراست عکس‌ها را قوی‌تر کرده است. کنتراست بالای عکس‌ها، فضا را به سمتی تأثیرگونه و حماسی سوق می‌دهد.

در حالی است که روایت رسمی و روایت پژوهشگر در عامل شیوه ایستادن و نشستن رزمندگان با یکدیگر همخوانی ندارند که این امر به علت مردمی بودن جبهه جنگ ایران و عراق، کم‌سن بودن رزمندگان و صمیمیت بالای آن‌هاست. همچنین در عامل نور در عکس نیز با توجه به شرایط خاص حاکم بر مناطق جنگی و در نظر گرفتن این موضوع که بسیاری از تصاویر موجود از عملیات والفجر مقدماتی توسط عکاسان غیر حرفه‌ای گرفته شده است، می‌توان بیان کرد که شرایط فنی نورپردازی در عکس‌ها به صورت کامل رعایت نشده است. در بسیاری عکس‌های موجود از عملیات والفجر مقدماتی اثری از زمینه هدفمند دیده نمی‌شود و تنها در برخی از آن‌ها نام شهر و یا پادگان وجود دارد که این امر را می‌توان به سادگی، عدم توجه به قدرت و شهرت از سوی رزمندگان دانست. دوربین‌های به کار گرفته شده در این عملیات دوربین‌های با قطع کوچک بوده که حمل آن‌ها آسان است و افراد غیر حرفه‌ای نیز می‌توانند از آن بهره بگیرند. در نهایت زاویه عکاسی در تصاویر مربوط به عملیات والفجر با زوایای علمی عکاسی هماهنگی کامل ندارد؛ زیرا زاویه دید حاکم، نگاه انسانی است که این امر منجر به ارتقای صمیمیت شده است.

جمع‌بندی

در مطالب بالا عنوان شد که عکس‌ها بازتابی از گفتمان حاکم در جوامع است. صحبت از جنگ ناخودآگاه ذهن را به سمت دشمن سوق می‌دهد. جنگ در بسیاری از ساختارهای اجتماعی همزاد دشمنی با «دیگری» است و این مسئله در جنگ خاصیت هویت‌بخشی دارد چنان که «تامپسون» می‌نویسد: «ما می‌توانیم هزاران نفر را بکشیم چون ما اولین کسانی بودیم که به آن‌ها می‌گوییم "دشمن"» (Thompson, 1980, 245). در مجموعه عکس‌های یادگاری مورد مطالعه مشاهده شد که «دیگری» یا دشمن بعضی حضور پررنگی ندارد و گفتمان دوستی به جای گفتمان دشمن‌ستیزی برقرار است. جنگ از منظر رزمندگان، کسب قدرت، خاک و یا ثروت نبود. در عکس‌های یادگاری از حالت کنار هم قرار گرفتن رزمندگان، این‌گونه استنباط می‌شود رزمنده خود را در

رزمندگان با شکل متفاوتی از حیات اجتماعی روبرو هستیم. این نوع حیات اجتماعی با روابط اجتماعی مرسوم در جامعه متفاوت است. در حقیقت در این عکس‌ها شاهد هستیم گروهی از رزمندگان در تمامی لحظات زندگی خود در صحنه نبرد، در کنار یکدیگر هستند. حیات اجتماعی ثبت شده در عکس، حاکی از به وجود آمدن روابط اجتماعی متفاوتی نسبت به جامعه معاصر خود محسوب می‌شود و این مسئله تضمین‌کننده نمایش واقعیت در تصویر است. اگر این عکس‌ها وجود نداشت واقعیت دیداری و تجربه مشاهده نیز در اختیار نبود.

یافته‌ها

در این بخش با توجه به روش به کار گرفته شده در پژوهش که روش گفتمان انتقادی است و نیز با در نظر گرفتن تحلیل‌های صورت گرفته پژوهشگر بر تصاویر مربوط به عملیات والفجر مقدماتی بر مبنای عوامل روش گفتمان انتقادی به تحلیل یافته‌های با ملاحظات رسمی و قانونی پرداخته می‌شود. با توجه به جداول تحلیل گفتمان انتقادی، در عامل زمان، تحلیل‌های اجتماعی روایت رسمی و روایت پژوهشگر از عملیات والفجر مقدماتی در راستای یکدیگر هستند؛ به گونه‌ای که هر دو بر نقش انقلاب اسلامی ایران بر تصاویر به دست آمده از جنگ و ارزش‌های مذهبی حاکم بر رزمندگان تأکید می‌ورزند. می‌توان گفت با توجه به این‌که در عکاسی، مکان، نقش مهمی را ایفا می‌نماید، از این منظر تصاویر موجود از عملیات والفجر مقدماتی دارای تنوع مکانی بالایی است. البته لازم به ذکر است که عکس‌های موجود از پشت جبهه به دلیل سهولت عکس‌برداری دارای فراوانی بیشتری است. در عامل وابستگی سازمانی روایت رسمی و روایت پژوهشگر در راستای یکدیگر هستند که نشان‌دهنده وجود تنوع در عکس‌ها به واسطه تنوع سازمانی رزمندگان است. در عامل وسایل، سلاح‌ها و اشیاء موجود در جنگ، روایت رسمی و قانونی موجود با تحلیل صورت گرفته بر عکس‌ها هماهنگی و انطباق دارد. به گونه‌ای که در روایت رسمی از ناچیز بودن سلاح‌ها و تجهیزات در اختیار رزمندگان صحبت می‌شود و در تحلیل پژوهشگر نیز سادگی حاکم بر روحیه رزمندگان و وسایل آن‌ها جلب توجه می‌نماید. این

تصویر ۹. زمینه عکس‌ها. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۷. تحلیل گفتمان انتقادی عامل پیش‌زمینه و پس‌زمینه عکس‌ها در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	عوامل تحلیل گفتمان انتقادی
<p>با توجه به تصاویر ۹، در نظر گرفتن ورودی شهر یا نام قرارگاه، پادگان، گردان و یا گروهانی که در آن خدمت می‌کنند، به عنوان پس‌زمینه عکس که به جز مستندسازی و ثبت مدرکی دال بر حضور رزمنده در منطقه جنگی، نشانه‌ای از افتخار به بودن در شهری است که رزمندگان در آن حضور دارند. در مکان‌های گردهم‌آمدن رزمندگان، پوسترهایی و (حتی نقاشی‌هایی دیواری) نصب شده بود که به عنوان پیش‌زمینه در عکس‌ها استفاده می‌شود. نقاشی‌های دیواری و خط‌نوشته‌ها نیز از زمینه‌های مورد علاقه رزمندگان برای عکس‌های یادگاری است. بعضی اوقات تمامی نقاشی یا خط نوشته به واسطه قرار گرفتن رزمندگان در مقابل آن ناخوانا می‌شود. انگاری همین که خود رزمندگان می‌دانند در مقابل چه زمینه‌ای قرار گرفته‌اند و موضوع زمینه چیست، برایشان کافی است. هم‌چنین بر روی لباس و یا کلاه خود رزمندگان کلمات و یا جملاتی دیده می‌شود که این خط‌نوشته‌ها شبیه نوشته‌های جوانان بر دیوارها و دفترچه‌های مشق و کتاب‌های درسی است. هم‌چنین در آنها مسائلی با اهمیت ویژه برای نویسنده امکان بروز پیدا می‌کند.</p>	<p>در هنر عکاسی به ویژه عکس‌های مفهومی، زمینه عکس‌ها دارای نقشی مهم و تعیین‌کننده در انتقال مفاهیم موردنظر عکاس بر عهده دارند و بخشی از بار مفهومی عکس را در کنار سوژه اصلی، پس‌زمینه عکس منتقل می‌نماید (یحیی، ۱۳۷۶). کنش عکاس بر پایه عمل جانمایی و هم‌نشینی استوار است. عمل عکاسی با قاب نهادن بر سوژه‌ای آغاز می‌شود (جانمایی) و با سامان بخشیدن به عناصر درون قاب ادامه یافته (هم‌نشینی) و سرانجام با ثبت سوژه موردنظر در لحظه‌ای معین به پایان می‌رسد (نجومیان، ۱۳۸۶).</p>	<p>پیش‌زمینه و پس‌زمینه عکس‌ها</p>

تصویر ۱۰. عکس دسته‌جمعی از یکی از گروهان‌های گردان کمیل. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرقه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

تصویر ۱۱. اشکالات تکنیکی عکس‌ها. مأخذ: مجموعه شخصی عکس‌های غیر حرفه‌ای دفاع مقدس غلامرضا جهانی مقدم.

جدول ۸. تحلیل گفتمان انتقادی عامل زاویه عکاسی و اشکالات تکنیکی در عکس‌ها در تصاویر عملیات والفجر مقدماتی. مأخذ: نگارندگان.

تحلیل از تصاویر عملیات والفجر مقدماتی	ملاحظات رسمی و قانونی مرتبط	عوامل تحلیل گفتمان انتقادی
<p>زاویه عکاسی بیشتر عکس‌ها هم‌سطح سوژه است که این زاویه عکاسی در بیشتر عکس‌های غیر حرفه‌ای استفاده می‌شود. خصوصیت این زاویه دید، نگاه انسانی عکاس به سوژه عکاسی است. مخاطب عکس‌ها نیز از این زاویه دید حس می‌کند رزمندگان، انسان‌هایی معمولی همچون دیگر افراد جامعه هستند و مخاطب راحت‌تر می‌تواند با ایشان همزادپنداری نماید.</p>	<p>یکی دیگر از اشکالات که در بعضی عکس‌ها دیده می‌شود دبل اکسپوزهای ناخواسته است؛ یعنی فیلم پس از اکسپوز شدن، کامل با فریم فیلم خام تعویض نشده و قسمتی از فیلم دوباره نوردهی شده است. دو عکس از یک حلقه فیلم نیز در تفحص کانال کمیل از دوربین عکاسی یکی از شهدا پیدا شد که نمایشی از وضعیت رزمندگان در محاصره است. تصویر ۱۰ رزمنده جوانی را ثبت کرده است که در حالی که لیخندی به لب دارد با چشمانی خسته به عکاس خیره شده است. او به حالت خوابیده رزمنده با دستان خود همچون کودکی که به کنار دریا رفته، با شن چیزی می‌سازد. آرامشی که چشمان رزمنده دارد نیز تداعی‌گر بازی کودکان از سر خوشحالی است. در مقابل رزمنده چیزی شبیه خشاب تفنگ بر زمین افتاده که شاید برای جمع کردن شن‌ها برای ساختن چیزی استفاده شده است. لباس تیره زیر یونیفرم سرباز نشان از سردی هوا دارد. در قسمت پشتی تصویر رزمنده‌ای دیگر به پهلو خوابیده، انگاری از ناحیه سر و کتف زخمی شده است. رزمنده یکدست خود را که رنگ روی دست به سیاهی می‌زند نزدیکی زخم دست دیگر را لمس می‌کند. شاید رزمنده شهید شده باشد. پس‌زمینه عکس به واسطه نور بیشتر نسبت به نور داخل کانال بسیار روشن است و جزئیات کمی در آن مشخص است. در سمت بالای چپ تصویر شاید سایه رزمنده دیگری حضور دارد. مهم‌ترین مسئله‌ای که انگار همخوانی با موقعیت ندارد، آرامش رزمنده‌ای است که با شن‌ها چیزی می‌سازد.</p>	<p>زاویه عکاسی و اشکالات تکنیکی در عکس</p>

سرنوشت دیگر رزمندگان مسئول می‌داند، به یکدیگر در سنگرساختن کمک می‌کنند و از این طریق محبت خود را به یکدیگر نشان می‌دهند.

نتیجه‌گیری

جنگ ایران و عراق با گفتمان کربلا آمیخته شده است و در بسیاری از شاخه‌های هنری گفتمان عاشورا را جلوه می‌کند. حقیقت هویت ایرانی در حیات اجتماعی و ارتباطات فرهنگی شهروندان در نماد و نشانه‌ها تجلی می‌یابد. رفتارهای عاشورایی، این واقعه آئینی را به رویدادی تبدیل کرده که با مشارکت مردم، روایتی متفاوت از روایت دولت به وجود می‌آورد. فضای ایرانی-شيعی فکله محصولی از فرهنگ مردمی است که به گفتمان‌ها و نمادهای آن قدرت می‌دهند. مردم فکله را بی‌ارتباط با کربلا نمی‌دانند. با تکیه بر چند عکس، روایت رزمندگان از زاویه‌ای جدید بررسی شد و نگرشی از دوستی و روابط اجتماعی که ذات آن با گفتمان دشمن‌ستیزی که در جوامع در حال جنگ گفتمان غالب متفاوت بود، دیده شد. در سایه این دوستی‌ها، همبستگی جامعه رزمندگان تقویت شده و نیازی به گفتمان دشمن‌ستیزی احساس نمی‌شود. گفتمان مکان مقدس (کربلا-فکله) و رفتارهای عاشورایی، این واقعه آئینی را به رویدادی تبدیل کرده که با مشارکت مردم، روایتی متفاوت از روایت دولت به وجود آورده است.

فهرست منابع

- خونساری، شهریار. (۱۳۹۸). تحلیل گفتمان انتقادی عکس‌های غیرحرفه‌ای جنگ ایران و عراق (رساله منتشر نشده دکتری پژوهش هنر)، پژوهشکده نظر، تهران.
- دوستدار، رضا. (۱۳۸۸). بازتاب انقلاب اسلامی بر روابط منطقه‌ای (تأثیر انقلاب اسلامی بر شروع جنگ ایران و عراق)، نخستین همایش بین‌المللی تحولات جدید ایران و جهان. قزوین: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره).
- ذکاء، یحیی. (۱۳۷۶). تاریخ عکاسی و عکاسان پیشگام در ایران. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ربیعی، علی و تمنایی، امیرحسین. (۱۳۹۲). تحلیل گفتمان وصیت‌نامه شهیدای جنگ تحمیلی. نشریه مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۰(۲)، ۱۶۱-۱۸۶.
- رشید، محسن. (۱۳۷۸). گزارشی کوتاه. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- کمری، علیرضا. (۱۳۸۰). نام‌آورد. دفتر اول. تهران: انتشارات حوزه هنری.
- کمری، علیرضا. (۱۳۹۷). بویه پایداری. تهران: انتشارات سوره مهر.
- گروه فرهنگی شهید ابراهیم هادی. (۱۳۹۱). راز کانال کمیل: روایت پنج روز مقاومت رزمندگان گردان کمیل در کانال دوم فکله. تهران: انتشارات شهید ابراهیم هادی.
- گیلر، مارک و چاپلید، جان. (۱۳۸۶). مهارت‌های بنیادی نورپردازی در عکاسی. (ترجمه علی‌تهرانی). چاپ سوم. تهران: انتشارات کتاب آوند دانش.
- مهدی‌زاده، علیرضا. (۱۳۹۵). تحلیل و خوانش عکس بر مبنای ابزارهای تحلیلی رویکرد نشانه‌شناسی. مجله پژوهش هنر، ۱۲(۶)، ۷۵-۸۹.
- میلز، سارا. (۱۳۸۸). گفتمان. (ترجمه فتح محمدی). تهران: هزاره سوم.
- نجومیان، امیرعلی. (۱۳۸۶). از نشانه‌شناسی تا واسازی عکس. پژوهشنامه فرهنگستان هنر، ۵(۵)، ۹۹-۱۱۶.
- Langford, M. (2007). *Scissors, Paper, Stone: Expressions of Memory in Contemporary Photographic Art*. Montreal/Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Lutz, C. (2002). Making War at Home in the United States: Militarization and the Current Crisis. *American Anthropologist*, 104, 723-735.
- Rogers, R. (2011). *An Introduction to critical Discourse Analysis in Education*, Abingdon: Routledge.
- Salvesen, D. (2014). *The making of place. Research on place and space website*, Retrieved from [Http://www.Matr.Net/Print-4108.Html](http://www.Matr.Net/Print-4108.Html)
- Thompson, E. P. (1980). *Protest and survive. In Protest and Survive*. Edited by E. P. Thompson and D. Smith. Harmondsworth: Penguin.

- آقاگل‌زاده، فردوس. (۱۳۸۶). تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات. مجله ادب‌پژوهی، ۱۱(۱)، ۱۷-۲۷.
- بازرسی گروه صنایع یا مهدی. (۱۳۸۸). آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران. تهران: نشر یامهدی.
- پهلوان‌نژاد، محمدرضا و ناصری مشهدی، نصرت. (۱۳۸۷). تحلیل متن نامه‌ای از تاریخ بی‌بهرگی با رویکرد معنی‌شناسی کاربردی «نامه سران تگیناباد به امیر مسعود». مجله زبان و ادبیات فارسی، ۱۶(۶۲)، ۳۷-۵۸.
- خامسی، سیدرضا. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر ارزش‌های مذهبی بر عکاسی جنگ ایران و عراق (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد پژوهش هنر). دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران مرکزی.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:

خونساری، شهریار؛ براتی، ناصر و جوادی، شهره. (۱۳۹۹). عکس‌های غیرحرفه‌ای جنگ ایران و عراق به مثابه متن. باغ نظر، ۲۱(۸۲)، ۳۲-۲۱.

DOI: 10.22034/bagh.2019.154964.3844

URL: http://www.bagh-sj.com/article_103753.html

